

ami pszichológiailag több is annál. Emelkedett lelkű szenvedők sajátossága a magyarázat általánosítása, amit József Attila így fejezett ki híres soraiban: „*Ím itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat.*” A betegség vagy emberi sorssá, vagy a társadalom betegségévé válik. A társadalom megváltoztatása a társadalom gyógyítása. Így érthetők Fehér Dosztojevszkij-könyvének utolsó mondatai, s hallható ki belőle pátosz és kétségbeesés: „*Az eljövendőre emelt arcának világos fényébe az író összesűritette a lejobbat, ami munkásságában élt: azt a törhetetlen bizalmat, hogy az antinómiák világa nem a végső szó, túl kell és túl lehet jutni rajta. Ez csupán a remény szava, de azé a reményé, amely nem lehet soha teljesen megcsalott.*”

Ha van jövő... Ezt a fordulatot magam is sokszor hallottam Fehértől, akinek léte valóban e jövőbe vetett lét volt. A „nagy elbeszélésről” ezért bizonyára neki volt a legnehezebb lemondania. Mint ahogy talán Vajdának volt a legkönnyebb, legalábbis saját tanúsága szerint: „...én már igen korán hajlamos voltam a történelmet, a »nagy narratívát« feladni, anélkül, hogy a fenti, durván megfogalmazott kérdéssel akár csak a legcsekélyebb mértékben is törődtem volna. [E kérdés: „*Ha nincsen világtörténelem, ha nincsen »nagy narratíva«, akkor nincsenek világtörténelmi egyének sem. Hogyan lehetséges akkor egyáltalában a nagy tett, amely nem egyszerűen a szabályt követi, hanem szabályt teremt?*”] Ő viszont semmiképpen sem akarta feladni azt az értéket, melyet ugyanolyan durván fogalmazva és provizórikusan nagyságnak neveznek.”

A Gondban olvasható Fehér A POSZTMODERNITÁS STÁTUSA című tanulmánya, nyilván a legutolsó időkből. Ahogy Beilharz mondja Fehér ilyen típusú írásairól: „*jellegetes Fehér-hozzászólás – rövid, tömör, velős és szípközö*”. A kevés igazán tartalmas írás egyike a „posztmodernről”. Ebből idézek egy hosszabb részletet, mintegy kiegészítve Fehér és Vajda vitáját, hogy lássuk, milyen irányban akarta összeegyeztetni a nagy elbeszélés feladását a nagyság iránti érzék megmaradásával, hogyan újtotta és őrizte meg patetikus duktusát: „*Az az alaptapasztalat, hogy a nagy horizontok összeomlottak, vagy legalábbis magunk mögött hagytuk őket, Janus-arcú, akárcsak a posztmodernitás összes többi vonása. Előfordulhat, hogy ez a »már utána lenni« situáció pánikba ejt bennünket, mint teszi azt a horror vacui az úrkutató ese-*

tében: vagyis a jól ismert horizont szem elől veszítése okozta hisztériáról van itt szó. De az is lehet, hogy mindezt kihívásként, mégpedig az újradefiniálás korának kihívásként fogjuk fel, olyan feladatként, melyet másokkal együtt s mégis a magunk saját, utánozhatatlan módján kell véghezvinnünk.

Ez utóbbi megszorítás felveti a posztmodernitás második problémáját: saját esetlegesséink módosult újrafelfedezését. Az esetlegesség tapasztalata ma már a modernitás két évszázados faktumának számít. Stirner Egója, Marx »véletlenszerű« és Lukács »problematikus« individuuma [s tegyük hozzá: Fehér dosztojevszkiji válságindividuuma] mind-mind ugyanazt az entitást nevezik meg: az esetlegessége tudatában lévő emberi állapotot. Az esetlegesség tudatosításának hosszú ideig kétféle, és – pedig hasonlóképpen mélyen problematikus módját ismerték: vagy az ugródeszkaszerepét osztották rá az egyediség egyfajta morbid, romantikus kultuszához, vagy pedig közös ontológiai végzetünként tüntették fel. Egy új típusú hozzáállás első szimptomái még csak fragmentáltnak jelentkeznek, és lényegében sem áldásnak, sem végzetnek nem nyilvánított esetlegesséink tárgyalagos, tényszerű elfogadása mellett szólnak. Azok, akik képesek ezen egyszerű, ám jelentőségteljes gesztusra, az esetlegesség sorssá formálásának irányába tesszik meg az első lépést. S minthogy minden esetlegességnek megvan a maga saját sorsa, egyedül egy ilyen pluralizmusra alapozható etika a zsarnokság és a túlzott pedantéria veszélye nélkül.”

Radnóti Sándor

MAJD NEM MEGKERÜLT DILEMMÁK, AVAGY PÉLDA ARRA, HOGY A HUSZADIK SZÁZADBAN IS MŰKÖDHET A SZERETET

Gulyás Gábor (szerk.): *Megkerült dilemmák*
Debrecen, KLTE, 1995. 162 oldal

Olvasom Vajda Mihály debreceni tanítványainak kötetét, melyet ez az örökifjú, vitalitással, tette- és gondolatra készséggel teli ember hatvanadik születésnapjára ajándékol kapott,

s ahogy hajtogatam a lapokat, emlékezetembe lopakodnak a Debreceni Akadémiai Bizottságon tartott ünnepi megemlékezés meg-
hiit, az adás és a megtiszteltetés örömeivel teli percei, az ünnepségé, amelyen ott tolongott boldog-boldogtalan, én is tehát, az események kapcsán éppen boldog én, pedig a filozófiának sem papja, sem szolgálója nem vagyok. Forगतom tehát e könyvet, és önkéntelenül oda lyukadok ki meditatálásomban, hogy lám, a XX. század végi információs társadalomban sincs minden veszve, ha van még a szeretetnek és összetartozásnak ilyen releváns példája. Itt van tehát e kötet, nemcsak Misunak, hanem nekünk, közönséges betűfaló olvasóknak is, tizenegy húsz-egynéhány éves fiatal (majdhogynem gyerek-) ember munkája, gondolati építménye, mint valami kis gyöngyszem már megjelenésre is (borítóján Gustav Klimt BÜKKÖS című képével), egyszerű és izléses, az utóbbi évek könyves-standi giccsparádéjához csak nehezen hozzá-
edződött szemnek épp mértékletességével kínálja magát: tessék, vegyél kézbe! És kézbe vesszük, talán azért, mert nem agresszív, nem hivalkodó, nem dicsekvő, a bennem rejlő lokálpatriotizmus egyből a debreceni egyetem főépületének masszív, jól szerkesztett, eklektikájában is egységet mutató, egyszerre fen-
séges és emberléptékű épületét juttatja róla eszembe.

Mért nincs mindig valahogy, amikor per-
sze valahogy mindig van, kérdezi Valastyán Tamás az elején, miközben elmagyarazza, hogy a valahogy „sejtelmek mögé bújít létmódját a halál ingatja meg”, és az egyik szál mentén haladva (azokról a szálakról van szó egyébként, amelyek segítségével a töredékesség és rendszeralkotás problematikáját lehet – külön-külön – felfejteni) szertelen keresésekre bukkanunk. Valastyán Tamás kézen fogva vezet Lukács Novalisán át, nehogy eltévedjek, s én, aki utálok, ha kézen fogva rángatnak, most nagyon is szívesen fogadom el ezt a kezét, nemcsak puszta azért, mert élvezem a V. T-féle „keresés ritmusát”, hanem hogy az úton levés állapotában az önmaga számára talált járható ösvényeken maradjak, s ily módon az úton levésem valahogy egygé váljék az ő úton levésével. Aztán mégis hűtlen leszek, és átlépek Bacsó László világába, ugyancsak az ifjú Lukács formarendszerében az esszéista drá-

ma átmeneti lépcsőfokára hágva a tragédia és a románc közé. És egy harmadik Lukács-tanulmány következik az utazásban, Széplaky Gerda veszi át vezetésemet, párhuzamot kínálva az Ivan Iljics-i otthontalanság (az utak sehova nem vezetése) és a heideggeri halálfejezet (halálhoz viszonyuló lét) között, amit a szerző egyszólamúságnak nevez. Mint valami zenei világnap, a gondolatok zenéjéé, olyan ily módon a MEGKERÜLT DILEMMÁK olvasásával eltöltött nap. S a zene nem is maradhat ki belőle, hiszen, mint az élet része, ez is a filozófia tapasztalati anyagává kell váljék, és válik is: a hangok „kiiktathatatlanok” életünkéből – mondja Ormay-Csobó Péter. Az átlényegülésről „szól ezúttal a mese”, ami egyben telítődés is. „A zene eredeténél fellelt átlényegítő telítődés a zene struktúrájának aspektusából ontologikus igazodás, a zene folyamatának szempontjából pedig folyamatos teremtés.” A teremtés pedig valójában nem is megtörténés, hanem folyamatos történés, megformáltságában is örök mozgás – mondja ki Ormay-Csobó. Onder Csaba, miközben párhuzamba állítja a felfedést, feltárulkozást Ecónál ama bibliaival, felteszi a kérdést: megtehetünk-e valamit, amire szavunk sincs? Nyomot hagyni a hiánnyal, s a hiánnyal leplet teremteni: ez „a világot leíró nyelv határnyoma, amely mögé hiába hallgatózunk, nincs mód az apokalüpszisze-
re”. A reneszánsz festészet kapcsán Kukla Krisztiánnal a kép világába hatolva be, „világ-gá lesz a kép”. Századunkra „válságba kerül a reprezentáció fogalma – mondja Kukla –, a felismerhető dologi világ elillanása, eltűnése a képből többek között azonban valamiféle belátást biztosít, éppen azáltal, hogy nem biztosít többé belátást a képi világba mint háromdimenziós építménybe. A látás nem lesz többé az ész hatalmának a foglya, a kép mégis, minden eddiginél jobban intellektualizálódik. A leképezéssel és a középpontos perspektívával szakító modern művészet képi tapasztalata, hogy nem a világ előtt élünk, hanem sokkal inkább a világban, egy olyan realitás kellős közepén, amelyhez sok-sok szállal kapcsolódunk. Ez a benne-lét eleveníti meg a foltok és színek kuszaságát, a köztes helyek dinamikáját, utalva egyfajta láthatatlan energiára és a láthatatlan minden képzelő-erő-felettségére”. Ars poetica ez a javából, kvintesszenciája a modern művészetnek! S mind-
ezt nem egy esztéta, nem egy művészettörté-
nész, hanem egy filozófuspalánta (de már fi-

lozófus!) fogalmazza meg – nem mindenki mondhatja ezt el magáról, még ha diplomája van róla, akkor se! Ezenközben Torok Sándor képei jutnak eszembe, annak a Torok Sándornak a képei, akiről nemrégiben a művészettörténész Éles Csaba azt mondta, úgy adta őt a magyar képzőművészetnek Szabadka városa, ahogyan adta korábban Csáth Géza és Kosztolányi is az egyetemes magyar irodalomnak. Szóval eszembe jutnak a Torok-képek mint a posztmodern festészet egyedülálló remekei, ahol a pasztellbe zárt esztétikum mögött a filozófia sorskérdései állnak. A filozófiái, tehát az életéi.

Gondolat, kép, zene. Így zárul a kör, hogy újrakezdődjön ismét, és újra feltevődjenek a kérdések, melyekre válaszokat akarunk találni. Ki-ki a maga kérdéseit keresi, hogy aztán válaszolhasson rájuk. Így építkezik kötetünk is, lépésről lépésre: Pető Zsolt A LÁTHATATLAN ILLESZKEDÉS című tanulmányában arról értekezik, hogy Kierkegaard filozófiai regényében esztétikus világot követel. Ha Pető Zsolt először felelősségre vonja Kierkegaard-t egy út elvágásáért, rögtön meg is védi, mondván, hogy „*viszszakaptuk a lehetőséget bármely gondolat végiggondolására*”. Az emlékezet tehát nem lesz más, mint „*a legtökéletesebb élet*”, amely az „*örökkévalóságba*” visz, s amelynek „*semmi e világi érdekessége nincs*”. Költői lét tehát ez, amelyben „*a költői módon átéltet reflektálásunk »erejével« reprodukálhatjuk*”. Kierkegaard esztétikáját három összetevőre bontja a szerző: az élvezet, a fájdalom és a csalatkozás esztétikájára. Kategóriáit azonban tovább bővíti az etikai, majd a vallási stádiummal, rámutatva arra, hogy fix ponttá végül Kierkegaard-nál a hit válik.

Biczó Gábor Nietzschét választja értekezés tárgyául, pontosabban a modern filozófia szempontjából kulcskérdésnek számító perspektíva kialakulásának kérdését, azt fejtegetve, hogy Nietzsche perspektívájának kialakulása „*a megértés, az interpretáció radikálisan új szintjét hozta mozgásba*”, és a kor aktuális kihívásaira adott válaszként fogható fel. Megtehetünk-e valamit, amire szavunk sincs? – kérdezte épp az imént Onder Csaba, hiszen létezik egy nem hallott és ezért a szövegben nem is rögzített beszéd! Biczó Gábor Nietzsche-elemzésében a probléma visszatér, és megoldást talál a diszkontinuus logikában.

Az ugrás filozófiája végképp szakít a klasszikus filozófia mesterséges nyelvével, s helyette egy metaforikus nyelvet vezet be, felfüggesztve a nyelvi megértés abszolút érvényét. Ki kell emelnem a zene problematikáját, amely mint kifejezési eszköz megint megjelenik a kötetben, ezúttal a Nietzsche-vizsgálatban. A nietzschei perspektíva keletkezéséhez tartozó alapvető hermeneutikai tapasztalatról van szó, mutat rá Biczó, mely szerint ami érthető, az nem szükségszerűen intelligibilis. „*A modernitásnak éppen az a legnagyobb problémája, hogy a megértés és a racionalitás közé egyenlőséget tett.*” „*A művészet és a nyelv közötti átmenet diszkontinuus. A kép és a zene a nyelv számára elérhetetlen jelenségeket is el tud beszélni*”, s a valóság racionalizálása csak egy a lehetséges megoldások közül.

Mekis Péter Wittgenstein TRACTATUS-ához írt széljegyzeteket (A CELLA, AMIN BELÜL VAN A KULCS), a tárgyak wittgensteini axiómarendszerének modelljéből kiindulva a megértés nehézségeit tárva fel előttünk, s kifejtve azt a véleményét, mely szerint az ellentmondások „*csak úgy oldhatók fel, ha megkülönböztetünk egy, a TRACTATUS világa melletti döntés előtti és egy azutáni állapotot. A tractatusi nyelvet normatívaként látjuk az előtti, egyedül lehetségesként az utáni állapotból*”. A váltás a nyelven túl megy végbe, és voltaképpen etikai tett. A világ tehát esetleges, mielőtt beléhelyezkedünk, és szükségszerű utána.

Csatár Péter írása Husserl viszonyáról szól a descartes-i ismeretelmélethez. Előkerül itt a kérdés: miért is kellene a filozófiának tudománnyá válnia, és miért nem sikerült azzá válnia? Husserl, Descartes-hoz hasonlóan, fordulatot kíván a filozófiában, s egész munkásságát a filozófia és tudomány viszonyának kérdése határozza meg, állapítja meg Csatár esszéje, miközben bemutatja a husserli filozófia karteziánus vonásait és alapjait. Husserl azonban megfosztja az *egót* szubsztancialitásától, ezáltal denaturalizálja a tudatot, a karteziánus út lezárul tehát, és feltárul előttünk a transzcendentális fenomenológia kutatási területe.

Nemes László tanulmánya zárja a kötetet a nem redukív szcientizmusról. Rorty és Gellner nézeteit vizsgálva a tudománnyal és a tudományos gondolkodással kapcsolatban szerzőnk Gellnerrel ért egyet abban, hogy a

tudományos gondolkodásnak a mi kultúránkban elfoglalt helyzete alapvetőbb és szilárdabb a többi értelmezési eljárásnál, és Rortyval van egy véleményen abban, hogy a relativizmus nem lehetséges, s mindannyian valamiféle etnocentrizmusra vagyunk kárhoztatva. Nemes László saját álláspontját nem reduktív szcientizmusnak nevezi, a szcientizmust új jelentéstartalommal ruházta fel, azaz úgy tekintve a kifejezést, mint ami leginkább a természettudományoknak a társadalomban betöltött szerepére vonatkozó elméleti és gyakorlati megfontolások kontextusában, azaz politikailag értelmezhető. A szcientizmus így értelmezve elvégezheti a tudomány pragmatikus legitimációját. Mind ezen lehetőség azon múlik, hogy le tudjuk-e választani a szcientizmust a redukcionizmusról. A nem reduktív szcientizmus tehát – vallja a szerző – olyan pragmatikus, tehát politikai felfogást jelentene, amely arra tesz javaslatot, hogy a természettudományok retorikája nagyobb teret kapjon a politikai párbeszédben. Rorty azt javasolja, olvassunk több regényt és kevesebb teoretikus filozófiai művet. Nemes László ehhez hozzáteszi: „*Liberális reményeink valóra váltásához a pozícióit nemcsak őrző, de egyre erősödő tudomány is fontos szövetségünk lehet. Súlyos hibát követnénk el, ha lemondanánk erről a lehetőségről.*”

A kötet Gulyás Gábor gondos szerkesztői munkáját dicséri. Éppen ezért végezetül hadd záruljon e némileg hosszúra nyúlt, de azért, remélem, nem túl fárasztó ismertetés az ő gondolatainak idézésével: „*(Miről szól a mese?) Csaknem hat évvel ezelőtt, elsőéves egyetemistaként, egy rikító, filctollal írt plakátra figyeltem fel a KLTE főépületének büfijében, melyen az állt, hogy hamarosan reklámkurzust tart két filozófus, Vajda Mihály és Steiger Kornél. Emlékszem, akkoriban provokálóan lazának tűnt a plakát témamegjelölése is: Az egyik kurzuson Heideggerről, a másikon Husserlről szól majd a mese. A reklámkurzusokon aztán tovább folyt a provokáció, olyannyira, hogy fél év elteltével sokadmagammal nyújtottam be kérvényt a dékánhoz a filozófia szak felvétele ügyében. Ez magyarázhatja azt is, hogy e könyv szerzői közül eredetileg senki sem készült elvégezni a filozófia szakot: jórészt Vajda személyes hatására döntöttek, illetve döntöttünk a filozófiai stúdiumok mellett.*”

Láng Eszter

EGY SZÉPÍTŐ METAFORA. A RÚT VALÓSÁG ÉS AZ ETIKAI GONDOLKODÁS NEHÉZSÉGEI

*Desmond Morris: Az állati jogok szerződése
Fordította Szappanos Gábor
Európa, 1995. 240 oldal, 450 Ft*

Desmond Morris AZ ÁLLATI JOGOK SZERZŐDÉSE című kis könyve csendben, mintegy rangrejtve jelent meg. Bár a szerző már Magyarországon sem szorul bemutatásra – '89 óta több műve is megjelent nálunk –, ennek a könyvének megjelentetésével semmiféle előzetes igényre nem építhetett a kiadó, mivel hazánkban jószerevel ismeretlen az a morális érzület és vitakultúra, amelynek talaján egy ilyen munka megérlelődhetett. Morris olyan könyvei, mint a BABAFIYELŐBEN (Park Kiadó, 1993) vagy a MIÉRT CSINÁLJA... A KUTYA? (Európa, 1990) sikeresek voltak a könyvpiacra. Ezekben és más könyveiben (például: TESTRÖZELBEN. AZ EMBERI FAJ, Gondolat, 1990; ÁLLATLESEN, Európa, 1992) a szerző a természettudós józan és precíz megfigyeléseit az eltérő természetű lények (ember-állat, felnőtt ember-csecsemő) közötti megértés gyakorlati perspektívájával kapcsolta össze. A CSUPASZ MAJOM-ban – már nagyobb tudományos igénnyel, de élvezetesen, mégis sokak számára talán provokatív módon – az emberi viselkedés tényeit próbálta meg egységes fejlődésméleti keretben értelmezni. AZ ÁLLATI JOGOK SZERZŐDÉSÉ-ben a természeti környezet jövőjéért komolyan aggodó természettudós józan, tényszerű szemléletmódja az emberi viselkedés megváltoztatására tett gyakorlati javaslatokhoz vezet. „Úgy okoskodtam – írja az ELŐSZÓ-ban – hogy ha könyvekben és tévéújsorokban bemutatnám, milyen elbűvölőek [az állatok, B. D.], az emberek tisztelni kezdenék őket, és – akárcsak én – inkább megfigyelők szeretnének lenni, mint manipulátorok és üldözők. Azt hittem, ennyi elég lesz, de utóbb arra a következtetésre jutottam, hogy többre van szükség.”

Ennek az elhatározásnak és némi szerencsének köszönheti létrejöttét ez a könyvecske. A szerzőt ugyanis éppen ebben a témában kérték fel 1988-ban egy televíziós sorozat el-